

رابطه میزان انس با قرآن و الگوی مصرف در میان کارکنان سازمان‌های دولتی شهرستان ارومیه

علی خادمی*

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی رابطه میزان انس با قرآن و الگوی مصرف در میان کارکنان سازمان‌های دولتی شهرستان ارومیه است. به همین منظور، از جامع آماری 200 نفر به عنوان نمونه، انتخاب گردید و با استفاده از پرسش‌نامه محقق ساخته، میزان انس با قرآن و الگوی مصرف، سنجیده شد و داده‌های لازم گردآوری گردید. نتایج تحلیل آماری، با آزمون t نشان داد که: 1. بین میزان انس با قرآن در سطح بالا، و الگوی صحیح مصرف در ابعاد مصارف فردی و دولتی، رابطه معناداری وجود دارد. 2. افراد دارای انس قرآنی در سطح متوسط، به طور معناداری الگوی صحیح مصرف در ابعاد مصارف فردی دارند، ولی این رابطه در مصارف دولتی ضعیف است. 3. افراد دارای انس قرآنی در سطح پایین، به طور معناداری الگوی صحیح مصارف فردی و دولتی را رعایت نمی‌کنند. همچنین، بین کارکنان مرد و زن دارای انس قرآنی بالا و متوسط، از لحاظ بالاترین و پایین‌ترین الگوی مصرف تفاوت دیده شد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که، ترویج آموزه‌های قرآنی در میان آنان و برخورداری کارکنان از درجه بالای انس با قرآن، در الگوی صحیح مصارف فردی و دولتی تأثیر قابل توجهی خواهد داشت.

کلیدواژه‌ها: انس با قرآن، الگوی مصرف، مصارف فردی، مصارف دولتی، کارکنان سازمان‌های دولتی، شهرستان ارومیه.

* عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی ارومیه. دریافت: 88/11/21 - پذیرش: 89/4/23

مقدمه

با توجه به مرور ادبیات موجود دربارهٔ انس با قرآن و الگوی مصرف، می‌توان رابطهٔ این دو متغیر را از دو بُعد آسیب‌شناختی و اصلاح‌الگوی مصرف مورد توجه قرار داد. الگوی صحیح مصرف از جمله مقولاتی است که در فرهنگ اسلامی بسیار مورد تأکید قرار گرفته و آیات قرآن کریم و کلمات ائمه اطهار^{علیهم‌السلام} نیز بیانگر اهمیت این مسئله است. در مقابل الگوی صحیح مصرف، الگوی نادرست و یا «اسراف» مطرح است. «اسراف» عبارت است از: بیهوده خرج کردن مال، حیف و میل کردن مواد مورد نیاز زندگی و زیاده روی کردن در استفاده از بیت‌المال و همچنین به معنای بی‌توجهی به الگوی صحیح مصرف در امور مختلف زندگی است.¹ محقق اردبیلی² در ذیل آیهٔ «... و لا تسرفوا» می‌نویسد: اسراف، با حرام نمودن حلال و حلال نمودن حرام و هر گونه تعدی از حدود و احکام الهی تحقق می‌یابد. شیخ طوسی در یکی از فروع مربوط به زکات می‌نویسد: «هرگاه دهنهٔ اسب انسان مزین به طلا یا نقره باشد، زکات آن لازم نیست و استفاده از آن حرام است؛ زیرا از مصادیق اسراف است».³ راغب اصفهانی⁴ تحقق اسراف را هم در اندازه مصرف مردم و هم در چگونگی آن دانسته و نقل می‌کند: «آن‌چه در غیر طاعت الهی خرج کنی، اسراف است اگرچه اندک باشد». از آن جایی که انسان موجودی تجاوزگر از حدود و تعدی‌کننده است، خداوند برای مدیریت رفتاری وی، به ویژه در مورد تصرفات هستی و جهان، قوانین و سنت‌هایی را به دو شکل تکوینی و تشریحی بیان کرده است. قوانین تکوینی، که از آن به قوانین طبیعی و جبری یاد می‌شود، خود به اشکال مختلف، بازدارنده انسان از تصرفات نادرست و نابجا در ابعاد هستی می‌باشد. با این همه، از آن جایی که هدف از آفرینش انسان به عنوان موجودی دارای اراده و اختیار و انتخاب، آن است که آدمی بتواند با آزادی کامل هدف خویش را یافته و از همه ظرفیت‌ها و امکانات برای تعالی و تکامل خود و سایر موجودات هستی استفاده کند، به وی این امکان داده شده تا بر خلاف سایر موجودات بتواند در همه چیز تصرف کند و آن را تغییر شکل و ماهیت داده، به کار گیرد. این گونه است که حیطة آزادی و تصرفات بشر فوق‌العاده بیش از سایر موجودات است. در این راستا، هرگونه الگوی رفتاری مصرف نادرست یا اسراف می‌تواند نه تنها سد راه تکامل و پیشرفت فردی شود، بلکه جامعه را با خطرات جدی مواجه سازد.⁵ در مقابل اسراف، قناعت به عنوان یکی از ویژگی‌های افراد با ایمان و از امتیازات انسان‌های با فضیلت مطرح شده و یکی از مصادیق اخلاق عملی به حساب می‌آید. به گونه‌ای که قناعت موجب می‌شود رضایت خاطر و روحیه بالا نسبت به مقدرات عالم شکل بگیرد و فرد نسبت به موجود بودن به اندازه کفاف و حتی کمتر از آن راضی باشد.⁶ در آیات قرآن کریم و کلمات ائمه اطهار^{علیهم‌السلام} از اسراف به شدت نهی شده است؛ به گونه‌ای که در قرآن

کریم چندین بار واژه اسراف با الفاظ گوناگون به کار رفته است. در نکوهش اسراف، تذبذیر، ارزش و جایگاه میانه روی و الگوی صحیح بهره‌گیری از نعمت‌های الهی و قناعت، در آیات قرآنی و روایات اسلامی سخن فراوان به بیان آمده است: از جمله خداوند در قرآن می‌فرماید: «اسراف کاران از اصحاب آتش و همراهان آتش اند.» (غافر: 43)؛ «و بدینسان گمراه کند خدا هر که را که فزونی خواه و شک آورنده است.» (غافر: 34)؛ «اسراف نکنید، چرا که خداوند اسراف‌کنندگان را دوست نمی‌دارد.» (انعام: 141)؛ «و این چنین جزا می‌دهیم به هر کس اسراف کند و به آیت‌های خداوند نگرود و برای او عذاب سخت و پاینده است.» (طه: 127)؛ «خداوند مسرفان را دوست ندارد.» (اعراف: 31)؛ «از رفتار روسای مسرف ستمگر پیروی نکنید.» (شعرا: 151)

ائمه اطهار^ع نیز مردم را به پرهیز از اسراف و در پیش گرفتن راه صحیح بهره‌گیری از موهبت‌های الهی، بسیار سفارش و توصیه کرده‌اند. حضرت علی^ع بخشش و ترحم اسراف کار را مذموم و نکوهش کرده، می‌فرماید: زیاده روی و اسراف مکن؛ زیرا بخشش اسراف کار مورد ستایش نیست و تنگدستی او هم مورد ترحم واقع نمی‌شود» حضرت علی^ع همچنین می‌فرمایند: «آگاه باشید مال را در غیر مورد استحقاق صرف کردن، تذبذیر و اسراف است. ممکن است این عمل انسان را (به ظاهر) در دنیا بلند مرتبه کند، اما مسلماً در آخرت پست و حقیر خواهد بود. در نظر توده مردم ممکن است سبب اکرام شود، اما در پیشگاه خداوند موجب سقوط مقام انسان می‌شود.»⁷

از اشارات و روایات قرآن کریم و ائمه اطهار^ع چنین بر می‌آید که «اسراف» و «تذبذیر» همواره مورد نکوهش بوده و در ردیف یکی از ناپسندیده‌ترین کارها قرار دارد که هیچگاه انسان را به سمت سعادت‌مندی سوق نخواهد داد و در آخرت نیز عذابی دردناک به همراه دارد.⁸ در مقابل، رعایت الگوی مصرف و قناعت مورد تحسین بوده است. امام علی^ع از قناعت به حیات طیبه تعبیر کرده‌اند⁹ و آن را پایدارترین عزت شمرده‌اند.¹⁰ به طور کلی، رعایت الگوی مصرف می‌تواند موجب سرفرازی فرد شده، او را بی‌نیاز و صاحب گنجی بی‌پایان نماید. در مقابل، عدم رعایت الگوی مصرف و قانع نبودن، موجب ذلت و خواری انسان شده و او را همیشه در نگرانی قرار خواهد داد.¹¹

عوامل مختلفی در الگوی صحیح مصرف دخالت دارند که می‌توان آنها را در سه دسته عوامل فردی، اجتماعی و خانوادگی بیان کرد. یکی از عوامل فردی، ویژگی‌های شخصیت است. شخصیت هر انسان، همان چیزی است که رفتار او را شکل داده و جهت بخشیده، موجب پیش بینی رفتار فرد شده و تفاوت‌های فردی را به وجود می‌آورد. شخصیت یک مولفه چند عاملی است. عوامل وراثتی، زیستی، شناختی، محیطی و اجتماعی آن را شکل می‌دهند.¹² مفاهیم و

آموزه‌های قرآن در ابعاد گوناگون زندگی از جمله شکل‌گیری، رشد و تکامل شخصیت تأثیرگذار است. از همان دوران اولیه زندگی، انس با قرآن از طریق آموزش‌های رسمی و غیررسمی آغاز می‌شود و بسته به میزان انس با مفاهیم و معانی عمیق قرآن و به کارگیری آنها در زندگی عملی، میزانی از شخصیت دینی در فرد شکل می‌گیرد. تأثیرات قرآن در شخصیت انسان چندگانه است. از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: الف. درمان دردهای درونی: «و از قرآن، آنچه شفا و رحمت است، برای مؤمنان نازل کردیم.» (اسراء: 82)؛ ب. نتیجه شخصیت قرآنی دانستن و فهمیدن است: «آنان که خدا را در حال ایستاده و نشسته و آن‌گاه که بر پهلو خوابیده‌اند، یاد می‌کنند و در اسرار آفرینش آسمان‌ها و زمین می‌اندیشند.» (آل عمران: 191)؛ ج. مسئولیت‌پذیری: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خودتان و کسان خود را از آتشی که سوخت آن مردم و سنگ‌ها هستند حفظ کنید.» (تحریم: 6)؛ د. روحیه برابری و برادری: «همانا مؤمنان برادران یک دیگر می‌باشند.» (نشر: 9)؛ ه. ایثار و فداکاری: «و آنها را بر خود مقدم می‌دارند، هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند.» (حجرات: 10)؛ و. اعتدال و پرهیز از افراط و تفریط: «آنها کسانی هستند که هر گاه انفاق می‌کنند نه اسراف می‌کنند و نه سخت‌گیری، بلکه در میان این دو حد اعتدالی قرار دارند.» (فرقان: 67)؛ و ویژگی‌های مختلف دیگری چون پرهیز از تقلید کورکورانه و ترغیب به استقلال فکری، استواری و پایداری، ترغیب به بندگی خدا و رهایی از بندگی دیگران، اعتقاد به مبدأ و معاد، فروتنی و تواضع، اعراض از لغو، پرداخت زکات، پاسداری از عفت، رعایت امانت مردم و امانت الهی، مراقبت بر نماز، خوف از مجازات الهی، عبادت شبانه، شرک ستیزی، توکل بر خدا و مبارزه با فساد به دنبال شخصیت قرآنی در فرد شکل می‌گیرد.¹³ قرآن سلامتی شخصیت انسان را مقدمه زندگی اخروی سعادت‌مندان بر شمرده است، به گونه‌ای که می‌فرماید: «اما کسی که در این جهان از دیدن چهره حق نابینا بوده است، در آخرت نیز نابینا و گمراه‌تر است.» (اسراء: 72) انس با قرآن در سطوح مختلف، ویژگی‌های خاص خود را دارد. مثلاً آیا شما هر روز قرآن می‌خوانید، یا هر چند روز یا هر چند هفته یا هر چند ماه؟ تا چه اندازه در زندگی عملی خود به معانی قرآن توجه می‌کنید و زندگی قرآن‌وار دارید؟ مسلماً درجه انس با قرآن در افراد جامعه متفاوت است، همین امر می‌تواند به عنوان یک عامل فردی در مورد الگوی مصرف نقش ایفا نماید.

پیشینه بحث

تحقیقات گوناگون، آثار قرآن را در ابعاد زندگی فردی و اجتماعی بررسی کرده‌اند. باقری (1385) در تحقیقی با عنوان «پیش فرض‌ها، عناصر و زیربنای روان‌شناسی و روان‌پزشکی مبتنی بر قرآن» به این نتیجه رسیده که بیش از نیمی از کلمات قرآن، به مباحث روان‌شناختی مربوط هستند و در

چهار حوزه روان‌شناسی عمومی، رشد، اجتماعی و شخصیت تقسیم بندی می‌شوند. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که قرآن یکی از عوامل شکل‌گیری شخصیت انسان است.¹⁴

مهدوی راد و زرسازان (1385) در تحقیق خود با عنوان «روش تربیت انسان در سیره انبیا از دیدگاه قرآن کریم»، به روش‌های الگوبرداری، موعظه، مهرورزی، محبت، عبرت‌آموزی، تشویق، تنبیه و مداومت در عمل در تربیت و شکل‌گیری شخصیت انسان از دیدگاه قرآن اشاره کرده‌اند.¹⁵ در یک بررسی با عنوان «بررسی رفتار مصرف‌کنندگان شهری ایران: با تاکید بر الگوی مصرفی»، محققان ضمن بررسی رفتار مصرف‌کنندگان شهری طی دوره 79-1359، نقش عادات مصرفی را در شکل‌گیری الگوی مصرف بررسی کرده‌اند. در تحلیل‌های پویای اقتصاد خرد اعتقاد بر این است که رفتار مصرف‌کنندگان علاوه بر دو اثر جاننشینی و درآمدی حاصل از تغییر قیمت، که در تحلیل‌های ایستا مطرح می‌شود، از عادات مصرفی (موسوم به اثر رفتاری) گذشته نیز متاثر می‌شود. اقلام مورد مطالعه از گروه مواد خوراکی و دخانی شامل آرد، رشته و نان، انواع گوشت، لبنیات و تخم‌مرغ، روغن‌ها و چربی‌ها، میوه و سبزی، خشکبار و حبوبات، قند و شکر و چای، چاشنی‌ها و نوشابه و دخانیات می‌باشد. نتایج حاصل از تفکیک اثر کل تغییر قیمت، حاکی از اهمیت بالا و تعیین‌کننده نقش اثر رفتاری در تغییرات مصرف کالاهای مورد مطالعه می‌باشد. بدین معنی که، علی‌رغم افزایش قیمت در اغلب گروه‌ها، مصرف‌کنندگان تمایل به حفظ عادات مصرفی گذشته دارند. پس از اثر رفتاری نیز به اهمیت دو اثر درآمدی و جاننشینی قرار دارند.¹⁶

در تحقیقی با عنوان «بررسی تعرفه‌های آب شرب شهری و تأثیر آن بر الگوی مصرف آب مشترکان، مطالعه موردی: شهر نیشابور» تعرفه‌های موجود در بخش آب شرب و الگوی مصرف مربوط به جامعه آماری مشترکان در شهر نیشابور، طی سال‌های 1380 تا 1383 و برای شش دوره دو ماهه در هر سال بررسی شد. نتایج نشان می‌دهد که، متوسط سرانه مصرف 135 لیتر در شبانه روز بوده و این سرانه از دوره اول تا دوره سوم سیر صعودی، و از دوره چهارم تا دوره ششم سیر نزولی داشته است. همچنین بیشترین درصد مشترکان (70/35 درصد با 50 درصد کل مصرف)، مصرفی بین 5 تا 22/5 مترمکعب در ماه و کمترین درصد مشترکان (0/51 درصد با مصرف 6/85 درصد کل مصرف)، مصرفی بیش از 65 مترمکعب را به خود اختصاص داده‌اند. نتایج ترکیبی تعرفه‌ها و مقادیر مصرف آب شرب، نشان دهنده عدم تطابق بین الگوی مصرف جامعه آماری با الگوی مصرف پیشنهادی و تعرفه‌های وضع شده از سوی دولت است.¹⁷

با این پیشینه نظری و تحقیقاتی اشاره شده، این مقاله، به بررسی رابطه میزان انس با قرآن و الگوی صحیح مصرف در بین کارکنان دولت در شهرستان ارومیه پرداخته است.

روش

جامعه و نمونه تحقیق: جامعه مورد مطالعه در این تحقیق، کلیه کارکنان سازمان‌های دولتی ارومیه بودند. برای انتخاب نمونه با استفاده از شیوه نمونه‌گیری تصادفی تعداد 200 نفر از کارکنان مرد و زن (150 نفر مرد و 50 نفر زن) انتخاب گردیدند. بعد از انتخاب نمونه، پرسش‌نامه محقق ساخته میزان انس با قرآن و الگوی رفتار مصرفی در اختیار کارکنان انتخاب شده قرار داده شد تا آنها را تکمیل نمایند.

ابزارهای اندازه‌گیری

پرسش‌نامه محقق ساخته، میزان انس با قرآن: با توجه به فقدان پرسش‌نامه در زمینه انس با قرآن، این پرسش‌نامه با 20 سؤال در ارتباط با میزان انس کارکنان با قرآن و آموزه‌های آن طراحی شده است. نحوه پاسخ دادن به سؤالات، به صورت پنج گزینه (خیلی زیاد، زیاد، متوسط، کم، خیلی کم) می‌باشد که از لحاظ نمره گذاری به صورت ۵، ۴، ۳، ۲، ۱ یا بر عکس استفاده از روش آلفای کرونباخ 0/85 محاسبه گردید.

پرسش‌نامه محقق ساخته الگوی مصرف: با توجه به فقدان پرسش‌نامه در زمینه الگوی مصرف، این پرسش‌نامه با 45 سؤال در ارتباط با الگوی مصرف کارکنان در ابعاد مصارف فردی شامل (مصارف خوراکی، بهداشتی، انرژی، مسکن، پوشش، رفاهی - تفریحی و تشریفات) و مصارف دولتی در محل کار طراحی شده است. نحوه پاسخ دادن به سؤالات به صورت سه گزینه می‌باشد که از لحاظ نمره گذاری به صورت ۱، ۲، ۰ یا بر عکس ۰، ۱، ۲ با توجه به جهت سؤالات نمره گذاری شده اند. اعتبار سؤالات توسط 5 نفر از استادان متخصص، بعد از اعمال اصلاحات لازم، مورد تأیید قرار گرفت و پایایی پرسش‌نامه با استفاده از روش آلفای کرونباخ 0/79 محاسبه گردید.

نتایج

براساس گستره‌های این پژوهش، نتایج به شرح زیر ارائه شده است:

جدول شماره 1: فراوانی و درصد میزان انس با قرآن در بین کارکنان

کارکنان زن		کارکنان مرد		جنسیت کارکنان
درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	شاخص‌های آماری
32	16	36	54	انس با قرآن
50	25	41/33	62	در سطح بالا
18	9	26/66	34	در سطح متوسط
				در سطح پایین

داده‌های جدول 1 فراوانی و درصد میزان انس با قرآن را در میان کارکنان مرد و زن نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های این جدول، میزان انس با قرآن در سطح بالا در میان کارکنان مرد 36 درصد و در بین کارکنان زن 32 درصد، میزان انس با قرآن در سطح متوسط، در میان کارکنان مرد 41/33 درصد و در بین کارکنان زن 50 درصد و میزان انس با قرآن در سطح پایین، در بین کارکنان مرد 26/66 درصد و در بین کارکنان زن 18 درصد می‌باشد.

جدول شماره 2: شاخص‌های آماری متغیر میزان انس با قرآن در بین کارکنان

کارکنان زن		کارکنان مرد		جنسیت کارکنان
انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	شاخص‌های آماری انس باقرآن
2/94	73	3/22	77	در سطح بالا
4/07	48	2/87	49	در سطح متوسط
2/33	32	3/19	30	در سطح پایین

داده‌های جدول 2 میانگین و انحراف استاندارد میزان انس با قرآن در میان کارکنان مرد و زن را نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های این جدول، میانگین‌های کارکنان مرد و زن در هر سه گروه تقریباً برابر است.

جدول شماره 3: میانگین الگوی مصارف فردی و دولتی کارکنان مرد با توجه به میزان انس با قرآن

میزان بر خورداری از شخصیت قرآنی	میانگین کارکنان دارای انس با قرآن: سطح بالا	میانگین کارکنان دارای انس با قرآن: سطح متوسط	میانگین کارکنان دارای انس با قرآن: سطح پایین	حوزه مصارف
5/87	5/12	4/25		خوراکی
5/67	5	4/70		بهداشتی
7/67	6/92	4		انرژی
4/24	4/11	4/08		مسکن
7/42	6/86	4/99		پوشش
7/12	6/71	5/11		رفاهی-تفریحی
6/72	6/55	4/87		تشریفاتی
6/95	5/32	3/92		دولتی

داده‌های جدول 3 میانگین حوزه‌های مختلف مصارف فردی و مصارف دولتی را در سه گروه از کارکنان مرد، با توجه به میزان انس با قرآن، نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های این جدول، کارکنان مرد دارای سطح بالا و متوسط انس با قرآن، به ترتیب الگوی صحیح مصارف انرژی، پوشش، رفاهی-تفریحی، دولتی و تشریفاتی میانگین بالاتری دارند. همچنین، کارکنان مرد دارای سطح پایین انس با قرآن، به ترتیب الگوی مصارف انرژی، دولتی، مسکن و خوراکی میانگین پایین تری دارند.

جدول شماره 4: میانگین الگوی مصارف فردی و دولتی کارکنان زن با توجه به میزان انس با قرآن

میزان برخورداری از شخصیت قرآنی حوزه مصارف	میانگین کارکنان دارای انس با قرآن: سطح بالا	میانگین کارکنان دارای انس با قرآن: سطح متوسط	میانگین کارکنان دارای انس با قرآن: سطح پایین
خوراکی	7/29	6/84	5/02
بهداشتی	6/19	5/3	4/36
انرژی	7/34	6/11	4/21
مسکن	6/94	6/02	4/82
پوشش	5/97	5	4/26
رفاهی - تفریحی	6/02	5/04	4/82
تشریفاتی	5/22	5/18	4/10
دولتی	7/10	6/08	4

داده‌های جدول 4 میانگین حوزه‌های مختلف مصارف فردی و مصارف دولتی را در سه گروه از کارکنان زن، با توجه به میزان انس با قرآن، نشان می‌دهد. بر اساس داده‌های این جدول، کارکنان زن دارای سطح بالا و متوسط انس با قرآن، به ترتیب الگوی صحیح مصارف انرژی، خوراکی، دولتی، مسکن و بهداشتی میانگین بالاتری دارند. همچنین، کارکنان زن دارای سطح پایین انس با قرآن، به ترتیب الگوی مصارف دولتی، تشریفاتی، انرژی، پوشش و بهداشتی میانگین پایین تری دارند.

جدول شماره 5: ضرایب همبستگی و ضرایب تعیین بین متغیرها

شاخص‌های آماری در مردان و زنان		مردان		زنان	
همبستگی بین متغیرها	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین
بین انس قرآنی سطح بالا با مصارف فردی	0/77	60%	0/73	53/5%	
بین انس قرآنی سطح بالا با مصارف دولتی	0/74	55%	0/76	58%	
بین انس قرآنی سطح متوسط با مصارف فردی	0/62	39%	0/59	35%	
بین انس قرآنی سطح متوسط با مصارف دولتی	0/44	19/5%	0/49	24%	

داده‌های جدول 5، ضرایب همبستگی و ضرایب تعیین را در بین میزان انس با قرآن در سطح بالا و متوسط با الگوی مصارف فردی (میانگین حوزه‌های مصارف فردی مدنظر است) و دولتی را نشان می‌دهد. طبق داده‌های این جدول، در کارکنان مرد و زن مانوس با قرآن در سطح بالا و متوسط، حداقل 20 درصد و حداکثر 60 درصد الگوی صحیح مصارف فردی و دولتی، از میزان انس با قرآن نشأت می‌گیرد. به عبارت دیگر، الگوی صحیح مصرف تا 60 درصد با انس با قرآن در سطح بالا عملی است.

جدول شماره 6: مقایسه میانگین الگوی مصارف فردی و دولتی در کارکنان مرد دارای انس قرآنی سطح بالا و پایین با آزمون t

شاخص‌های آماری حوزه مصارف	میانگین کارکنان دارای انس قرآنی سطح بالا	میانگین کارکنان دارای انس قرآنی سطح پایین	t محاسبه شده	t جدول در 0/01 با درجه آزادی 88	نتیجه
خوراکی	5/87	4/25	6/48	2/64	تفاوت معنادار
بهداشتی	5/67	4/70	3/88	2/64	تفاوت معنادار
انرژی	7/67	4/39	8/2	2/64	تفاوت معنادار
مسکن	4/24	4	0/85	2/64	عدم تفاوت معنادار
پوشش	7/42	4/99	5/4	2/64	تفاوت معنادار
رفاهی - تفریحی	7/12	5/11	6/93	2/64	تفاوت معنادار
تشریفاتی	6/72	4/87	6/16	2/64	تفاوت معنادار
دولتی	6/95	3/92	5/94	2/64	تفاوت معنادار

در جدول 6 میانگین الگوی مصارف فردی و دولتی، در کارکنان مرد دارای انس قرآنی سطح بالا و پایین، با آزمون t مستقل مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. طبق نتایج به دست آمده، در همه حوزه‌های مصارف فردی، غیر از مصارف مسکن و نیز در مصارف دولتی، میزان t محاسبه شده از مقدار t جدول در سطح اطمینان 99 درصد بزرگتر است. از این‌رو، تفاوت بین میانگین‌ها معنادار است، یعنی بین میانگین کارکنان مرد دارای انس قرآنی سطح بالا و پایین از لحاظ مصارف فردی و دولتی تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول شماره 7: مقایسه میانگین الگوی مصارف فردی و دولتی در کارکنان زن دارای انس قرآنی سطح بالا و پایین با آزمون t

نتیجه	t جدول در 0/01 با درجه آزادی 25	t محاسبه شده	میانگین کارکنان دارای انس قرآنی سطح پایین	میانگین کارکنان دارای انس قرآنی سطح بالا	شاخص‌های آماری حوزه مصارف
تفاوت معنادار	2/78	5/53	5/02	7/29	خوراکی
تفاوت معنادار	2/78	7/28	4/15	6/19	بهداشتی
تفاوت معنادار	2/78	9	4/91	7/34	انرژی
تفاوت معنادار	2/78	3/26	4/82	6/94	مسکن
تفاوت معنادار	2/78	3/56	4/26	5/97	پوشش
عدم تفاوت معنادار	2/78	2/67	4/82	6/21	رفاهی-تفریحی
تفاوت معنادار	2/78	3/15	4/10	5/22	تشریفاتی
تفاوت معنادار	2/78	6/59	4	7/10	دولتی

○ در جدول 7 میانگین الگوی مصارف فردی و دولتی، در کارکنان زن دارای انس قرآنی سطح بالا و پایین، با آزمون t مستقل مورد مقایسه قرار گرفته‌اند. طبق نتایج به دست آمده، در همه حوزه‌های مصارف فردی غیر از مصارف رفاهی - تفریحی و نیز در مصارف دولتی، میزان t محاسبه شده از مقدار t جدول در سطح اطمینان 99 درصد بزرگتر است. از این‌رو، تفاوت بین میانگین‌ها معنادار است؛ یعنی بین میانگین کارکنان زن دارای انس قرآنی سطح بالا و پایین از لحاظ مصارف فردی و دولتی تفاوت معنادار وجود دارد.

نتیجه گیری

هدف پژوهش حاضر «تعیین رابطه میزان انس با قرآن و الگوی مصرف در بین کارکنان سازمان‌های دولتی شهرستان ارومیه» بود. نتایج این پژوهش نشان داد که بین میزان انس با قرآن و الگوی مصرف در بین کارکنان سازمان‌های دولتی شهرستان ارومیه رابطه معنادار وجود دارد. نتایج این تحقیق همسو با نتایج تحقیقات قبلی از جمله نتایج باقری (1385)، مهدوی راد و زرسازان (1385)، صالح نیا و همکاران (1386)، بخش‌شوده و فرج زاده (1383)، جلوداران (1388)، رحمتی (1388) و مهم‌تر از همه، همسو با مفاهیم و توصیه‌های قرآن کریم و آئمه اطهار علیهم‌السلام می‌باشد. از منظر «قرآن» انسان، جانشین خدا بر روی زمین و تنها موجودی است که ویژگی‌های خدایی، را داراست. سؤالی که باید بررسی شود این است که عامل بهره‌گیری از

این ویژگی‌های خدایی بشر چیست و تا چه اندازه انسان‌ها از این ویژگی‌های خدایی خود استفاده می‌کنند؟ در بسیاری از کتاب‌های اخلاقی، خوگیری نفس انسان با صفات برجسته اخلاقی، نقطه آغاز حرکت انسان به سمت کمال حقیقی آسمانی به شمار می‌رود مسئله از جمله این صفات برجسته، می‌توان به رعایت الگوی مصرف، قناعت پذیری و قانع بودن به موهبت‌های خداوندی اشاره کرد. در آموزه‌های دینی ما، مسئله قناعت و صرفه جویی، یک مسئله تاثیر گذار در جامعه محسوب می‌شود، به گونه‌ای که علمای اخلاق تاکید می‌کنند: سزاوار است مؤمن در امور مباح از جمله خواب، بیداری، حرف زدن و خوردن نیز اسراف نکند.¹⁸

تأکید قرآن بر عدم رفتارهای نادرست و نابهنجاری چون اسراف و تبذیر، به معنای تحریم طیبات و حلال نیست، بلکه بیان الگوی درست مصرف است. از این رو، خداوند تحریم حلال‌ها و یا تغییر در احکام الهی را نوعی تجاوز به حدود و قوانین الهی می‌شمرد، (مائده: 87) اجازه نمی‌دهد که مؤمنان با حرام کردن امور پاکیزه و طیب بر خود، از مصرف درست چیزها خودداری ورزند. (اعراف: 32) خداوند در آیه نخست سوره تحریم، پیامبر اکرم را از حرام کردن چیزهای حلال و طیب بر خود، منع کرده تا به این وسیله اعلام کند که راه درست، در عدم مصرف کردن و ترک مصرف چیزی نیست، بلکه در مصرف درست و به جا مصرف کردن آن است. قرآن حتی زیاده روی و خروج از اعتدال در تصرفات اموال را به قصد احسان و انفاق منع می‌کند؛ (اسراء: 29) زیرا آن چه هدف و مقصود اسلام از بیان احکام است، دست‌یابی همگانی به کمال است و اگر کسی اموال خویش را با تصرفی نادرست از دست بدهد، خود را در شرایطی قرار می‌دهد که ناتوان از رشد و تکامل خواهد شد. از این رو، قرآن از هرگونه تصرفی که آدمی را در تنگنا و سختی شدید قرار می‌دهد بر حذر می‌دارد. هدف پیامبر و آموزه‌های وحیانی، حرام کردن خباثت‌هایی بوده است که برای انسان ضرر دارد و یا محدودسازی در تصرفاتی است که بیرون از دایره سود و نفع و طبیعت بشر است. از جمله این رفتارها می‌توان به تصرفات اسراف و تبذیری و ریخت و پاش‌ها اشاره کرد که آثار و پیامدهای چنین اسراف‌هایی می‌تواند در سطح فردی و فرافردی مطرح شود. از این رو، قرآن با بیان بهترین الگوی مصرف، می‌کوشد تا مسیر انسان را روشن و تبیین نماید و از هرگونه افراط و تفریط باز دارد.¹⁹

شخصیت دینی در درون خود عاملی دارد که موجب هدایت او به سوی امور درست و سالم، از جمله رفتارهای مصرفی صحیح و الگوی درست بهره برداری از منابع و مواد می‌گردد. شخصیتی که تحت تأثیر تربیت‌های قرآنی قرار گرفته، شخصیتی مسئولیت‌پذیر است که نه تنها در مقابل کج روی، انحراف، جهالت و فساد سکوت نکرده، بلکه در برابر حرکت جامعه و خانواده و نزدیکان خویش نیز، خود را مسئول می‌داند و برای هدایت دیگران، خود را به زحمت می‌اندازد. در امور گوناگونی از جمله امور شخصی رفتارهای مصرفی باید دارای الگوی صحیح باشد تا

کمال فرد و جامعه محقق شود. در غیر این صورت، کمال فردی و اجتماعی، جای خود را به نقص و کاستی فردی و اجتماعی خواهد داد و اسباب شکست را فراهم خواهد آورد.²⁰ به عنوان مثال، از عدم رعایت الگوی مصرف، می‌توان به میزان روشن ماندن بدون استفاده رایانه‌ها اشاره کرد که با کمترین توجه و رعایت، قابل پیشگیری و تغییر است. تحقیقات نشان می‌دهند که رایانه‌های مورد استفاده در منازل، بین پنج تا 14 ساعت در شبانه روز روشن هستند (به طور متوسط 10 ساعت در روز). مصرف متوسط این رایانه‌ها در هر روز، بالغ بر سه تا چهار کیلووات ساعت برق است. بدین ترتیب، رایانه‌ها در یک ماه حدود 1000 کیلووات ساعت انرژی الکتریکی مصرف می‌کنند. حال چاپگر، اسکنر، اسپیکر و موارد دیگر را نیز به این رقم باید اضافه کرد.²¹ حال، می‌توان نقش رعایت الگوی مصرف را در صرفه جویی انرژی مشخص کرد. بی شک در شخصیت‌های مانوس با قرآن، رعایت چنین الگویی بیشتر و میزان صرفه جویی بالا می‌باشد. در الگوهای مصارف فردی شامل مصارف خوراکی، بهداشتی، انرژی، مسکن، پوشش، رفاهی - تفریحی و تشریفاتی و همچنین مصارف دولتی، دامنه‌ای از آزادی‌های وسیع در اختیار فرد است که عوامل بیرونی از جمله سهمیه‌بندی مواد مصرفی، بالا بردن قیمت مواد مصرفی، تبلیغات رسانه‌ای، کنترل‌ها و فشارهای سازمانی و اجتماعی و سایر روش‌های تشویق و تنبیهی تا حدی می‌توانند اثرگذار باشند. اگر عامل کنترل‌کننده درونی و شخصیتی وجود نداشته باشد، یا ضعیف باشد، رعایت الگوی مصرف در حد پایین خواهد بود. انسان و به مخصوص شخصیت مانوس با قرآن، نسبت به ولی نعمت خود، فطرتاً شکرگزار است و نسبت به ولی نعمت خود احساسی خاص پیدا می‌کند که منشأ شکر و سپاس از او می‌گردد. در چنین شخصیتی، یکی از موارد شکرگزاری، استفاده درست و الگوی صحیح مصرف در نعمت‌های خداوند است تا جلوی خشم الهی گرفته شده و شکر آن به جا آورده شود.²²

انسان در عصر حاضر، با وجود پیشرفت‌های شگرف در زمینه‌های صنعتی و فناوری، بیش از هر زمان دیگر به رعایت الگوی مصرف نیاز دارد. او نیاز دارد تا برای مقابله با مسائل و مشکلات زندگی فردی و اجتماعی خود، راه‌حل‌های مناسب و بدون هر گونه عارضه نا مطلوب پیدا کند. قرآن کریم که شفابخش مؤمنان است، با آیات نورانی خود، نگرش‌های سطحی و بدبینانه به جهان هستی و سرنوشت آدمی را متحول می‌سازد و توصیه می‌کند که انسان برای دستیابی به پیشرفت و آرامش، با بازسازی ضمیر ناهشیار خود، بر روی ویژگی‌های مثبت و موهبت‌های الهی که بی دریغ از جانب خداوند به او عطا می‌شود، توجه و تمرکز نموده و با رعایت الگوی مصرف و جلوگیری از اسراف و ریخت و پاش، زمینه خیر و برکت و سعادت‌مندی دنیا و آخرت خود را فراهم نماید.²³

پرسش‌نامه انس با قرآن

1. در چه فاصله‌های زمانی به خواندن قرآن می‌پردازید؟
 الف. هر روز ب. هر 2-6 روز یکبار ج. هر هفته د. هر ماه ه. بیش از سه ماه
2. در هنگام خواندن قرآن تا چه اندازه به معانی آن توجه می‌کنید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
3. تا چه اندازه به نوارها یا لوح‌های قرائت قرآن گوش می‌دهید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
4. تا چه اندازه مفاهیم و آموزه‌های قرآن را در زندگی عملی خود به کار می‌برید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
5. تا چه اندازه خواندن و توجه به قرآن جزو زندگی شما شده است؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
6. تا چه اندازه بعد از خواندن قرآن یا گوش دادن به صوت قرآن احساس آرامش می‌کنید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
7. تا چه اندازه قرآن را به عنوان مشکل گشای زندگی خود می‌دانید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
8. تا چه اندازه قرآن بر زندگی خانوادگی شما اثرگذار است؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
9. تا چه اندازه قرآن را در امورات شغلی خود به کار می‌گیرید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
10. تا چه اندازه قرآن را در امورات اجتماعی خود به کار می‌گیرید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
11. تا چه اندازه در مشکلات به خواندن قرآن پناه می‌برید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
12. اگر قرآن نخوانید تا چه اندازه از لحاظ درونی ناراحت می‌شوید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
13. فکر می‌کنید تا چه اندازه با قرآن مانوس شده اید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
14. اگر به طرف خطا یا گناهی کشیده شوید تا چه اندازه قرآن را به عنوان یک ناظر پیش روی خود می‌بینید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
15. تا چه اندازه برای انس با قرآن برنامه دارید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
16. تا چه اندازه احساس می‌کنید که قرآن و آموزه‌های آن جزیی از شخصیت شما شده است؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
17. تا چه اندازه قرآن توانسته است تغییر دهنده رفتار و شخصیت شما باشد؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
18. تا چه اندازه به فرزندان و اطرافیان خود خواندن قرآن را توصیه کرده اید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
19. تا به حال چقدر قرآن را ختم کرده اید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم
20. در نشست‌ها و جلسات قرآنی تا چه اندازه شرکت می‌کنید؟
 الف. خیلی زیاد ب. زیاد ج. متوسط د. کم ه. خیلی کم

پرسش‌نامه الگوی مصرف

1. مقدار خورد و خوراک مصرفی شما نسبت به رهنمودهای بهداشتی و اسلامی تا چه اندازه است؟
 الف. زیاد ب. متوسط ج. کم
2. آیا قبل از سیر شدن از خوردن دست می‌کشید؟
 الف. بله ب. تا حدودی ج. خیر

3. آیا فرد پرخوری هستید؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
4. خورد و خوراک شما تا چه اندازه با نیاز بدنتان همخوانی دارد؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
5. آیا خوراکی‌هایی که مصرف می‌کنید به بدن شما آسیبی رسانده است؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
6. موقع حمام کردن تا چه اندازه آب مصرف می‌کنید؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
7. برای تمیز نگه داشتن اتومبیل، محل کار و محل زندگی خود تا چه اندازه از مواد شوینده استفاده می‌کنید؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
8. آیا بیش از حد نیاز دارو مصرف می‌کنید؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
9. مصرف برق خانگی شما چقدر است؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
10. مصرف آب خانگی شما چقدر است؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
11. مصرف گاز خانگی شما چقدر است؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
12. آیا کامپیوتر منزلتان بدون استفاده روشن می‌ماند؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
13. آیا لامپ اضافی در منزلتان روشن می‌کنید؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
14. آیا در فصل زمستان، بخاری اضافی در منزلتان روشن می‌کنید؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
15. به نظر شما با خاموش کردن یک لامپ یا یک بخاری می‌توان انرژی برق و گاز را ذخیره کرد؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
16. آیا از لامپ‌های کم مصرف استفاده می‌کنید؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
17. چقدر از وسایل برقی پر مصرف استفاده می‌کنید؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
18. اعضای خانواده شما تا چه اندازه الگوی صحیح مصرف آب، برق و گاز را یاد گرفته‌اند؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
19. تا چه اندازه احساس می‌کنید فضای مسکونی خانه‌تان بیش از حد نیاز است؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
20. اولویت سرمایه‌گذاری شما در بخش مسکن تا چه اندازه است؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
21. تا چه اندازه برای زیبایی و ظاهر منزلتان هزینه کرده‌اید؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
22. تا چه اندازه لباس و کفش اضافی برای خود تهیه کرده‌اید؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
23. تا چه اندازه به دنبال لباس‌ها و کفش‌های مد روز می‌روید؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
24. تا چه اندازه لباسی پوشیده‌اید که در شان موقعیت اجتماعی شما نیست؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
25. آیا مدگرا هستید؟
الف.بله □ ب.تا حدودی □ ج.خیر □
26. تا چه اندازه لباس و کفش بدون استفاده دارید؟
الف.زیاد □ ب.متوسط □ ج.کم □
27. تا چه اندازه برای رفاه زندگی‌تان هزینه اضافی می‌کنید؟

- الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
28. آیا کارهایی را که خودتان می‌توانید انجام دهید با ماشین و تکنولوژی انجام می‌دهید؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر
29. تا چه اندازه رفاه طلب هستید؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
30. تا چه اندازه به خوشگذرانی می‌پردازید؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
31. لذت جویی تا چه اندازه بخشی از زندگی شما را تشکیل می‌دهد؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
32. زمانی که برای تفریح صرف می‌کنید، نسبت به مطالعه، عبادت و کار چگونه است؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
33. تا چه اندازه از مواد آرایشی و بهداشتی استفاده می‌کنید؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
34. آیا فرد تشریفاتی هستید؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر
35. تا چه اندازه تشریفات اضافی تان جلوی پیشرفت شما را گرفته است؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
36. در مراسم مختلف مثل عروسی، تولد، بازگشت از سفر تا چه اندازه به تشریفات اهمیت می‌دهید؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
37. در مراسم بزرگداشت مردگان تا چه اندازه احساس می‌کنید که تشریفاتی عمل می‌کنید؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
38. در محل کار خود تا چه اندازه مقید به الگوی درست مصرف هستید؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
39. آیا کامپیوتر محل کارتان از شروع وقت اداری تا اتمام کار روشن باقی می‌ماند؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر
40. آیا در خرج کردن بودجه دولتی که در اختیار دارید اسراف می‌کنید؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر
41. از امکانات دولتی که در اختیار دارید تا چه اندازه درست استفاده می‌کنید؟ -----
الف: زیاد ب: متوسط ج: کم
42. آیا هزینه‌ها و تشریفات غیر ضروری در محل کارتان دارید؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر
43. آیا مقید هستید که لامپ اتاقتان را در مواقع غیر ضروری خاموش کنید؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر
44. آیا احساس می‌کنید که در محل کار خود از لحاظ استفاده از امکانات دولتی دست و دلباز هستید؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر
45. آیا تا به حال احساس کرده‌اید که از یکی از امکانات دولتی بیش از حد نیاز استفاده کرده‌اید؟ -----
الف: بله ب: تا حدودی ج: خیر

پی‌نوشت‌ها .....

1. علی اکبر کلانتری، اسلام و الگوی مصرف، ص 35.
2. احمد اردبیلی، زبده البیان، ص 72.
3. محمد بن حسن طوسی، الخلاف، ج 2، ص 78.
4. محمد بن حسین راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، ص 408.
5. محمد رحمتی، بهترین الگوی مصرف از دیدگاه قرآن، چاپ شده در روزنامه کیهان. اول اردیبهشت 1388، ص 1.
6. محمدرضا مهدوی کنی، اخلاق عملی، تلخیص و تنظیم: محمد سلمانی کیاسری، ص 229.
7. ر.ک: نهج البلاغه، ترجمه جعفر شهیدی.
8. مریم جلوداران، الگوی مصرف از منظر قرآن، چاپ در خبرگزاری جمهوری اسلامی. 18 فروردین. ص 1.
9. نهج البلاغه، حکمت 21.
10. فهرست غرر، شماره 66.
11. محمدرضا مهدوی کنی، اخلاق عملی، تلخیص و تنظیم: محمد سلمانی کیاسری، ص 235.
12. Samuel, W. Personality searching for the sources of human behaviours
13. سیده طاهره آقامیری، نمای شخصیت در فرهنگ نامه ایمان و کفر در قرآن، ص 126-141.
14. فریبرز باقری، پیش فرض‌ها، «عناصر و بنای روانشناسی و روانپزشکی مبتنی بر قرآن»، اخلاق در علوم رفتاری، ویژه نامه اخلاق پزشکی. پیوست شماره 1.
15. محمد علی مهدوی‌راد، و عاطفه زرسازان، «روش تربیت انسان در سیره انبیا از دیدگاه قرآن کریم»، پژوهش دینی، ش 14، ص 143-164.
16. محمد بخشوده، و زکریا فرج زاده، بررسی رفتار مصرف‌کنندگان شهری ایران: با تاکید بر الگوی مصرفی، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID).
17. نرگس صالح نیاو دیگران، «بررسی تعرفه‌های آب شرب شهری و تاثیر آن بر الگوی مصرف آب مشترکان، مطالعه موردی: شهر نیشابور»، آب و فاضلاب، ش 63.
18. مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، نظری اجمالی بر اصول و مبانی مصرف در اسلام، تهران، وزارت بازرگانی.
19. علی اکبر کلانتری، اسلام و الگوی مصرف، ص 39.
20. علی اصغر احمدی، روانشناسی شخصیت از دیدگاه اسلامی، ص 175.
21. گروه راهکار، راهکارهای استفاده بهینه از رایانه، پورتال جامع الگوی مصرف. 31 فروردین.
22. محمدتقی مصباح‌یزدی، چکیده اخلاق در قرآن، به قلم علی شیروانی، ص 203.
23. محمدحسین توانایی، قرآن و بهداشت روانی، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID).

منابع

- آقامیری، سیده‌طاهره، *نمای شخصیت در فرهنگ نامه ایمان و کفر در قرآن*. ساوه: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی ساوه، 1383.
- احمدی، علی اصغر، *روانشناسی شخصیت از دیدگاه اسلامی*، تهران، امیر کبیر، 1374.
- باقری، فریبرز، پیش «فرض‌ها، عناصر و بنای روانشناسی و روانپزشکی مبتنی بر قرآن»، *اخلاق در علوم رفتاری*، ویژه نامه اخلاق پزشکی، پیوست شماره 7، 1385.
- بخشوده، محمد و فرج زاده، زکریا، *بررسی رفتار مصرف کنندگان شهری ایران: با تاکید بر الگوی مصرفی*، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، 1383.
- توانایی، محمدحسین، *قرآن و بهداشت روانی*، پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)، 1387.
- جلوداران، مریم، *الگوی مصرف از منظر قرآن*، چاپ در خبرگزاری جمهوری اسلامی، 18 فروردین، 1388.
- دلاور، علی، *احتمالات و آمار کاربردی در روانشناسی و علوم تربیتی*، تهران، رشد، 1385.
- راغب اصفهانی، *مفردات الفاظ قرآن*، بیروت، الدار الشامیه، 1421 ق.
- رحمتی، محمد، *بهترین الگوی مصرف از دیدگاه قرآن*، چاپ شده در *روزنامه کیهان*، اول اردیبهشت 1388.
- صالح نیا، نرگس و دیگران، «بررسی تعرفه‌های آب شرب شهری و تاثیر آن بر الگوی مصرف آب مشترکان، مطالعه موردی: شهر نیشابور»، *آب و فاضلاب*، ش 63، 1386.
- طوسی، محمدبن حسن، *الخلافا*، قم، موسسه النشر الاسلامی، 1417 ق.
- کلانتری، علی اکبر، *اسلام و الگوی مصرف*، قم، بوستان کتاب، 1388.
- گروه راهکار، *راهکارهای استفاده بهینه از رایانه*، پورتال جامع الگوی مصرف، 31 فروردین، 1388.
- مصباح یزدی، محمدتقی، *چکیده اخلاق در قرآن*، به قلم علی شیروانی، قم، دارالفکر، 1378.
- موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی، *نظری اجمالی بر اصول و مبانی مصرف در اسلام*، تهران، وزارت بازرگانی، 1368.
- مهدوی راد، محمد علی و زرسازان، عاطفه، «روش تربیت انسان در سیره انبیا از دیدگاه قرآن کریم»، *پژوهش دینی*، ش 14، 1385، صفحات 143-164.
- مهدوی کنی، محمدرضا، *اخلاق عملی، تلخیص و تنظیم: محمد سلمانی کیاسری*، قم، مسجد مقدس جمکران، 1386.
- Samuel, W., *Personality searching for the sources of human behaviours*. Mc Grow Hill, 1981.